

ТРЕЋА ЛИЧКА
ПРОЛЕТЕРСКА
БРИГАДА

• СЕЋАЊА БОРАЦА •

ИЗДАВАЧ:

СЕКЦИЈА БОРАЦА 3. ЛИЧКЕ БРИГАДЕ У БЕОГРАДУ
Београд, Трг Братства и јединства бр. 9/1У

НАСЛОВ

ТРЕЋА
ЛИЧКАПРОЛЕТЕРСКА БРИГАДА
(Сећања бораца)

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР

Никола Гњатовић генерал-мајор, председник, Раде Суша генерал-пуковник, Владимир Мандарић пуковник, Војислав Радаковић пуковник, | Јово Бабић \ пуковник, Ђуро Ђаковић пуковник, Илија Радаковић пуковник, Славко Ђерић пуковник, Милан Жигић пукпвник и Сава Тодорић потпуковник — сви у пензији

РЕЦЕНЗЕНТИ

Раде Суша генерал-пуковник у пензији
Сава Тодорић Савица потпуковник у пензији

РЕДАКТОР

Сава Крстић пуковник

КОРЕКТОРИ

Наиље Маља

Ивица Марковић

ЛИКОВНО И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Слободан Јовић Ети

Академски сликар-графичар

ТРЕЋА ЛИЧКА ПРОЛЕТЕРСКА БРИГАДА

• СЕЋАЊА БОРАЦА •

БЕОГРАД
1991.

САДРЖАЈ

I

	Страна
УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ	
Милан Баста	
УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ — — —	15

II

	Страна
ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА И ЊИХОВА БОРБЕНА ДЕЈСТВА ДО УЛАСКА У САСТАВ БРИГАДЕ	
Јован Његомир Јоцо	
БАТАЉОН „ВЕЛЕБИТ" — — — — — — — — —	35
Раде Суша	
БАТАЉОН „БИЋО КЕСИЋ" — _ _ — — _ _ — _ _ _ _ _	45;
Никола Гњатовић	
БАТАЉОН „МИРКО ШТУЛИЋ" — _ — _ _ _ _ _ — _ — _ _	59'
Ђуро Радованац	
БАТАЉОН „КРБАВА" — — — — — — — — — — — — — —	65
Владимир Мандарић	
ПРВИ ЗАРОБЉЕНИ ТЕНКОВИ У ХРВАТСКОЈ _ _ — _ — — —	75 ^
Владимир Мандарић	
ЗДРУЖЕНА ДЕЈСТВА У ЗАПАДНОЈ ЛИЦИ — _ — _ _ _ — —	81
Дане Поповић	
ПЕРИЦА РАДМАНОВИЋ ПАПАД НА ЛИЧКИ НОВИ _ _ _ _ _ — — —	86 j,
СМРТ ТРИНАЕСТ ХРАБРИХ ОСТРВЧАНА У ЛИЧКОМ НОВОМ — —	90 v
Војислав Радаковић	
БОРБА НА МОГОРИЋУ _ _ _ — _ _ — — — _ — — —	92/
Марко Тодорић	
РУШЕЊЕ ПРУГЕ _ — _ _ _ _ _ — _ _ _ — — —	95
Раде Суша	
НА ЉУБИНОЈ ПОЉАНИ — _ _ _ _ _ — _ — _ — _ —	96
Саво Тодорић	
ЛОВАЧКОМ, ДО ВОЈНИЧКЕ ПУШКЕ _ _ _ — — — — — —	98
Војислав Радаковић	
„АВАНТИ ПОПОЛО" — _ — — — _ _ _ _ _ — — — — —	99
	5

	Страна
Раде Суша	
ДЕБЕЛО БРДО — — — — — — — — — — — — — — — —	100
Ђуро Ђаковић УСТАШКА ЗАСЈЕДА ПОД ОШТРОМ	103
Ђуро Беоковић ОМЛАДИНКЕ — БОРЦИ БРИГАДЕ	104

III

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРУЗИ ГОСПИЋ—КНИН И ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

Милан Баста ФОРМИРАЊЕ И ДЕЈСТВА БРИГАДЕ ДО IV НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАН- ЗИВЕ — — — — — — — — — — — — — — — —	109
Божо Тојагић НАПАД НА КОМАНДУ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА „ВОЖД КАРАЂОРЂЕ" — —	124
Ђуро Шербеџија БОРБА КОД ШИМЕЛИНЕ КУЋЕ — — — — — — — — — —	126
Мане Смиљанић МЛАДОСТ ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА" — — — — —	128
Ђуро Беоковић УСПЕШНА ОДБРАНА ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА" КОД РИБ- НИКА	131
Владо Божић — — — — — — — — — — — — — — — —	133
САМОИНИЦИЈАТИВА КОМАНДИРА МИТРАЉЕСКОГ ОДЕЉЕЊА — —	133
Никола Ђатовић НАПАД НА ЛОВИНАЦ — — — — — — — — — — — — — —	134
Владо Божић ПОВЛАЧЕЊЕ УЗ ПОМОЋ ДИМНЕ ЗАВЕСЕ — — — — — — — — —	137
Славко Ђерић Брацо ОДЛАЗАК БРИГАДЕ ИЗ ЛИКЕ И ДЕЈСТВА ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА	137
Сока Рајшић Тета БРИГАДНИ САНИТЕТ	148
Ђуро Бањеглац ВЕЗА У БРИГАДИ — — — — — — — — — — — — — — —	152

IV

БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ ОФАНЗИВИ И БОРБЕ ДО ОДЛАСКА ИЗ ЛИКЕ

Војислав Радаковић Војо БРИГАДА У ЧЕТВРТОЈ ОФАНЗИВИ — — — — — — — — — —	159
Миле Маљковић САМОИНИЦИЈАТИВА СТАРЕШИНА И ХРАБРОСТ БОРАЦА БАТАЉО- НА „МИРКО ШТУЛИЋ" — — — — — — — — — — — — — —	176
Ковиљка Рајић — Ковач НЕЗАБОРАВАН ДАН — — — — — — — — — — — — — — —	179

Сава Тодорић Савица		
СВА ЗЛА У ЈЕДНОМ ДАНУ — — — — —		214
Др Иван Лесић		
ХВАЛА КУВАРУ — — — — —		216
Милан Шијан		
БОРВА СА ВАЗДУШНИМ ДЕСАНТОМ У ДРВАРУ _ _ _ _ _		216
Дане Поповић		
БОРБЕ ОКО ДРВАРА — — — — —		220
Милан Жигић		
„ЏОН БУЛОМ" НА ПАДОБРАНЦЕ — — — — —		223
Сава Тодорић Савица		
„ШАРАЦ" И РАНАЦ НЕМАЧКОГ ПАДОБРАНЦА — — — — —		225
Евица Рапајић — Дивјак		
МАРИЈУ СУ РАНИЛИ И ПРЕВИЛИ ПАДОБРАНЦИ — — — — —		227
Др Иван Лесић		
САНИТЕТСКА СЛУЖБА БРИГАДЕ — — — — —		228
Бранко Крњић		
БОРБЕ ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА ПОСЛИЈЕ ДЕСАНТА НА ДРВАР — — —		232
Бранко Крњић		
ДРУГА ЧЕТА ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА НА ПОСЕБНОМ ЗАДАТКУ — — —		235
Тодор Радосављевић		
ОД ДИНАРА ДО ЗЛАТИБОРА — VI — — — — —		237
БОРБЕ У СРБИЈИ И ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА		
Илија Рашета		
ОД ЗЛАТИБОРА ДО БЕОГРАДА — — — — —		259
Бранко Крњић		
ЗАРОБЉАВАЊЕ КОМОРЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА — — — — —		263
Саво Тодорић		
ПРВО ГАЂАЊЕ „ЏОН БУЛОМ" — — — — —		265
Сава Тодорић Савица		
СРБИЈАНЦИ СА ЛИЧКИМ ПРОЛЕТЕРИМА — — — — —		267
Лазо Радаковић		
БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА — — — — —		270
Илија Радаковић		
КАКО САМ РАЂЕН У БЕОГРАДУ — — — — —		273
Илија Радаковић и Раде Ђукић Рацо		
ПОЗДРАВ КОМАНДИРУ ОД „ПОГИНУЛОГ" БОРЦА — — — — —		275
Др Александар Николић		
ПРВИ СУСРЕТ СА „КАЋУШОМ" — — — — —		276
Новак Маљковић Нове		
ПОСЛЕДЊИ ЈУРИШ НА ЧУКАРИЦИ _ _ — _ — — _ _ —		277

ОД БЕОГРАДА ДО КРАЈА РАТА

Илија Радаковић		
БОРБЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ	_ _ _ _ _	281
Милан Жигић		
ДВОДНЕВНЕ БОРБЕ ЗА ВРБАЊУ	_ _ _ _ _	288
Марко Баста		
ТРИ ЈУРИША НЕМАЦА	— — — — —	291
Раде Суша		
ПРВИ ХИТАЦ — ПУН ПОГОДАК	— _ — — — _ — _ • _ _	292
Милан Жигић		
НОВИ БОРЦИ СРБИЈАНЦИ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ	— — — _ _ _	294
Дане Поповић		
НА ПРВОМ КОНГРЕСУ ОМЛАДИНЕ СРБИЈЕ	— _ — _ — _ _	297
Миодраг Гавриловић		
ЧИКА ВАСИНЕ СУЗЕ	_ _ _ _ _	300
Миодраг Гавриловић		
ТРАЖИЛИ ДОБОШ — НАШЛИ ТОРБУ СА ОКВИРИМА	_ — — _	300
Миодраг Гавриловић		
КОМАНДИР МИ ЈЕ СПАСИО ЖИВОТ	_ _ — _ _ — — _ —	301
Миодраг Андрејић		
СУКОБ СА НЕМАЧКОМ ПАТРОЛОМ	_ — — — — _ _ — _	301
Милош Крњајић		
НА ПРИЛАЗИМА СЛАВОНСКОМ БРОДУ	_ — _ _ _ — _ —	302
Сока Софија Рајшић — Тета		
СУСРЕТ ПОСЛЕ ШЕСТ ГОДИНА	— — — — — — — — —	304
Дмитар Радаковић Тих		
ОСТАО ЈЕДИНИ ИЗ ПРВОГ СТРОЈА ЧЕТЕ	_ — _ _ _ — — —	305

VIII

ХЕРОЈИ И ОСТАЛИЈУНАЦИ

Никола Гњатовић		
ЗАСЛУЖИЛИ СУ МНОГО ВИШЕ	_ _ _ _ _ — _ — _ — —	309
НАРОДНИ ХЕРОЈИ	_ _ _ _ _ — _ — — — —	313
Никола Гњатовић		
БОМБАШИ	_ _ _ _ _ — _ — _ — —	335
Душан Миљуш		
КУРИРИ	— — — — — — — — —	339
БОРЦИ — ЈУНАЦИ	— — — — — — — — —	343
Илија Радаковић		
ПОГИНУЛИ НА ШТРБИНИ	— _ _ _ _ — — — — —	406

ПРЕДГОВОР

Пред нама су сећања бораца 3. личке пролбтерске бригаде. Дуго припремана и најављивана заслужују да се прихвате са дужном пажњом и уважавањем. Иницијатива за писање сећања потекла је од бораца Секције 3. бригаде са седиштем у Београду.

Као што се већ из наслова види, књига третира проблематику из НОБ и револуције. Написана је с циљем да се не заборави четворогодишња ослободилачка епопеја кроз коју су прошли борци ове прослављене јединице НОВЈ.

Зборник је уједно и својеврсна реконструкција борбеног пута Бригаде дугог око 10.000 километара. У преко 140 дужих и краћих прилога, описане су све важније борбе које је Бригада водила на готово свим деловима југословенског простора.

Међутим, посебна вредност и значај књиге је у томе што садржи аутентична сведочења о јунаштву и херојским подвизима великог броја дивних другова бораца, командира, комесара и команданата, од којих су многи дали своје животе за ослобођење наше земље од окупатора и домаћих колаборациониста — усташа и четника.

Током рата, у Бригади се борило око 7.000 бораца. Због свакодневних губитака у борбеним окршајима, бројно стање Бригаде је смањивано и њени редови су проређивани. На места погинулих ступали су нови борци: Истрани, Далматинци, Италијани, Босанци, Србијанци и други. У последњој години рата Србијанци су били најбројнији. Они су дали огроман допринос успеху Бригаде у завршним операцијама рата. Истовремено, они су дали и велике жртве. Само у периоду од октобра 1944. до 15. маја 1945. године у борби за ослобођење Београда, на сремском фронту и у Славонији, погинуло је око 1.000 бораца, синова слободарске Србије.

Отуда је ова књига и својеврсна посвета и успомена на све погинуле борце 3. личке бригаде и значајно сведочанство о херојској борби њених припадника.

У припреми грађе за Зборник било је доста тешкоћа. Свакако, најтежи проблем је у томе што су сећања писана након четрдесет и пет година од завршетка другог светског рата. Тако велика временска дистанца неповољно се одразила на још масовнији одзив бораца у писању својих прилога, па су многа сећања на поједине борбе и борце

доста избледела. Сем тога, у последњих петнаестак година умро је велики број бораца и старешина па је њихов удео у овом послу изостао. Наравно, заједно са њима отишло је у заборав и много њихових сведочења која су могла бити драгоцене.

За реализацију овог подухвата заслуга у првом реду припада борцима Бригаде који су се одазвали позиву за писање сећања. Драгоцене је помоћ ВИНЦ-а, односно људи из њега који су бринули о штампању књиге.

Значајна је и финансијска помоћ добијена од удружења Срба у Хрватској „Никола Тесла“, чији је генерални секретар Војислав Радаковић.

Користимо прилику ~~да~~ се најсрданије захвалимо свим појединцима и установама, који су својим личним радом и финансијском подршком допринели да се ово значајно дело успешно оконча.

Истовремено, извињавамо се свим борцима чији прилози нису штампани. Основни разлог је у томе што је о појединим борбама и борцима писало по неколико аутора. Тако се Редакција нашла у ситуацији да има више прилога са скоро идентичним садржајем.

Свесни да књига има и одређених мањкавости, најтоплије је препоручујемо читаоцима.

Београд, августа 1991. године

РЕДАКЦИЈА

I

УСТАНАК И ЊЕГОВО
ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ
БОРБЕ

УСТАНАК И ЊЕГОВО ПРЕРАСТАЊЕ У ВИШУ ФАЗУ БОРБЕ

Послије априлског рата 1941. године, Лика се нашла у саставу II италијанске окупационе зоне I италијанске армије. Њен V корпус држао је територију Лике и то: средишњи дио Лике од Сења до Доњег Лапца покривала је италијанска дивизија „Ре“, а јужни и сјеверни дио дијелови дивизије „Ломбардија“ и „Сассари“. Жељезничку пругу и важнија мјеста и раскрснице у унутрашњости Лике држале су специјалне јединице.

Под заштитом италијанских окупатора, усташе и Мачекова „Селачка заштита“ (која је разоружавала јединице бивше југословенске војске) преузеле су власт у Лици 10. и 11. априла 1941. године. За два мјесеца у Лици су формиран — усташка бојна, домобранска пуковнија, жандармерија (оружништво) и од наоружаних сељака, сеоске усташке јединице. Крајем јуна створен је усташко-домобрански пук („Лички здруг“ генерала Лукића) који је бројао око 5.000 војника. У том периоду створени су органи усташке власти — од општинских поглаварстава до жупа.

Рачуна се да је до устанка у Лици било око 20.000 Италијана из V корпуса који су били размјештени у Госпићу, Оточцу, Удбини, Кореници, Доњем Лапцу и неким мањим мјестима дуж комуникације Врховине — Госпић — Книн. Поред Италијана налазило се око 5.000 усташа, домобрана и жандарма, који су били лоцирани, углавном, по српским и општинским мјестима.

СТРАХОВИТИ ПОКОЉ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА

Прве покоље Срба у Лици отпочеле су усташе из Госпића и Перушића. Касније су, под њиховим утицајем, клале и вршиле терор и усташе из других мјеста из Лике, које су се, нешто касније, организовале и укључиле у злочин, пљачку и паљење српских села. Најприје су под удар стављени Срби, а потом, нарочито после напада Нијемаца на СССР, и комунисти, без обзира којој су националности припадали, да би, убрзо, тај терор био усмјерен и на све антифашистички опредељење Хрвате који нису прихватили усташки режим и њихове злочиначке методе владања.

Одмах по узимању власти, прије него што су се боље организовали, у априлу и мају 1941, хапсили су и ликвидирали виђеније љу-

де, да би већ у јуну, када је степен њихове организованости био већи — подузимали походе по српским селима, одводили и убијали све затечене одрасле Србе (Личко Петрово Село, Мељиновац, Небљусе и др.). Почетком јула врше покоље над цјелокупним становништвом, људима, женама, дјецом и старцима. Послије избијања устанка у доњо-лапачком срезу, врше масовне покоље и у августу, тамо гдје још није било организоване одбране. Тада се масовни злочини врше и у грачачком, госпићком, удбињском и кореничком, оточком и брињском срезу.

Познат је широм земље усташки логор у Јадовном на Велебиту, недалеко од Госпића, у коме је, по одређеним подацима, за кратко вријеме (неколико мјесеци његовог постојања и премјештања у Јасеновац) убијено око 55—60.000 људи прикупљених са цијеле територије НДХ. Познати су покољи у српском селу Дивоселу код Госпића, гдје је у једном дану убијено 780 људи и бачено у велебитске јаме, у Петровом селу је убијено, у више наврата, близу 900 лица. У Горњој Суваји, Бубњу и Осредцима код Срба, убијено је око 400 лица. У селу Косињу убијено је око 340 сељака. У Смиљану, родном селу Николе Тесле, од око 700 становника српске националности, убијено је у једном дану близу 600. У разним другим селима убијено је на десетине људи, жена и дјеце. Исељена је била Плитвичка опћина. Убијани су и комунисти. Многи срески комитети КП остали су са пола свога састава. Од 8 чланова Окружног комитета остала су само 4 члана. Само у прва четири мјесеца окупације и спровођења геноцидне политике, у Лици је убијено око 4.500 лица. Терор и покољи натјерали су многе Србе да бјеже у Србију, затим у Далмацију, на територију коју је припојила Италија, и на рад у Њемачку, а највећи дио Личана се склањао у шуме и збијегове, који су постали центри окупљања и припреме за устанак.

ПРИПРЕМЕ УСТАНАКА

Устанак у Лици ширио се из неколико жаришта. Најмасовније се развио у југоисточној Лици, у Србу, повезан са Дрварским центром за устанак. У Србу, под руководством Иницијативног одбора, на чијем челу је стајао Ђоко Јованић, предратни комуниста из колонишког села Жедника из Бачке, устанак је отпочео 27. јула 1941. године и брзо се ширио у правцу Грачаца, Книна и Бихаћа.

Припреме народа за устанак вршене су под руководством Комунистичке партије, иако у већини села није било комунистичких организација. Појединци, комунисти, без везе са руководством, самоиницијативно су вршили припреме за устанак, а на много мјеста су се устаничке масе спонтано дизале на оружје. Битно је било да су масе свуда знале да су комунисти позвали, и у многим мјестима повели, масе у оружану борбу. Напад хитлеровских армија на СССР свакако је у масама учврстио вјеру у комунисте и побједу Совјетског Савеза и антифашистичких снага.

Комунистичка партија Лике је имала око 57 ћелија и близу 240 чланова. Било је 6 котарских руководстава (без Бриња, које је организационо припадало приморско-горанској зони) и Окружни комитет КПЈ за Лику који је изабран 1940. године у Плитвичким језерима.

У априлском рату и усташком терору КПЈ је у Лици изгубила око 50 чланова. Један број чланова Партије се склонио у Далмацију, а око 50 чланова је било искључено из редова КП због опортунизма и неприхватања директиве о дизању оружаног устанка. Може се слободно рећи да је КП за Лику сачувала основно језгро, без обзира на отежавајуће околности: заробљавање, погибију, бјежање испред терора у друге крајеве, ван Лике, опортунизам итд. Отежавајућа околност је била и у томе што су у Партију примани старији људи, угледни домаћини у предратном мирнодопском животу, који су редовно имали много дјеце, чија одлучност за устанак није била тако велика, нити су били способни да виде перспективу побједе. Може се слободно рећи да је око педесетак чланова Партије било способно да прихвати и преноси идеје оружаног устанка, да масе организује и организационо повезује.

Преостали дио чланова Окружног комитета (Јаков Блажевић, Миле Почућа, Томо Никшић и Ката Пејиновић), као и многи чланови котарских комитета и вићенији комунисти, били су у вријеме окупације у дубокој илегалности. Неки од познатих комуниста били су од усташких власти уцјењени и за њихове главе су биле одређене знатне новчане награде. Због свега тога, може се слободно рећи да је оружани устанак у Србу отпочео мимо непосредне директиве и помоћи Окружног и ЦК. Директива о оружаном устанку ЦК КПХ је касније стигла, када се масовни народни устанак у југоисточној Лици већ разбуктао.

УСТАНАК

Одлука о дизању устанка у Србу донијета је на основу прогласа ЦК КПЈ, који је добијен из Босне. Устанак су организовали, углавном, колонисти, комунисти из Војводине, који су се вратили у старе крајеве, у Срб и околна села, и повезали са дрварским комунистима са којима су се договорили да дигну устанак истовремено 27. јула 1941. године. Послије неколико дана оружани устанак неравномјерно је отпочео у средишњем дијелу Лике, Крбави, у котару Госпић. Мјесец дана касније, постепено, без ерупције, оружани устанак је отпочео у срезу Оточац и Бриње, а у перушићком срезу, гдје су усташе похапсиле и ликвидирале велики број комуниста и напредних људи, оружани устанак је почео још касније, узимајући већи замах тек по доласку у тај крај батаљона „Огњен Прица“.

ТЕЖИШТЕ УСТАКА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЛИЦИ

Распадом бивше војске, велики број Личана одведен је у заробљеништво иако су многи са оружјем побјегли својим кућама. Рачуна се да је из бивше војске у Лику донесено око 900 пушака и око 20 пушкомитраљеза. Сматра се да је у лапачком и грачачком срезу било око 500 пушака и око 10 пушкомитраљеза. Многи Личани били су мобилисани у Јадранску дивизију бивше војске која се распала у рејону Обровца, Зрмање и Книна. Највише оружја својим кућама донијели су Личани који су били у саставу те дивизије. (Око 500 Личана је избјегло испред усташког терора у Србију и исто толики број се склонио у Далмацију, која је била под италијанском управом.)

Устанак у Лици није се одвијао по јединственом плану. На бази спће директиве и највише потакнути почетком устанка у Србу, комунисти и њихови симпатизери су самоиницијативно дизали устанак и стављали се свуда на чело устанка.

Иницијативни револуционарни одбор, на чијем је челу Ђоко Јованић, убрзо се претворио у Штаб герилских одреда за Срб и околину. У штабу су били у том крају, браћа Милеуснићи и Милан Шијан који је био обалски радник у Београду, синдикалист и предратни кандидат Партије. Тих дана у Србу и околини у десетак одреда је било око 200—250 наоружаних људи. С њима су командовали најборбенији другови као што су: Данић Дамјановић, Душан Дамјановић, Илија Радаковић, Петар Бабић, Милан Танкосић, Глишо и Милојко Ђук, Бранко Десница, Драго Ожеговић, Милан Жежељ и др.

Герилски одреди из Отрића, Зрмање и Велике Попине ликвидирали су ноћу 27/28. августа 1941. године усташку жандармеријску посаду у Отрићу и Зрмањи. Убијено је око 15, заробљено 7 непријатељских војника, а заплењено је 40 пушака и 1 пушкомитраљез. Срушена је жељезничка пруга између Прибудића и Малована. У возу је, том приликом, погинуло 4, а рањено 35 Италијана.

Већ 2. августа 1941. године ослобођено је цијело подручје доњо-лапачког среза и већина грачачког среза сем Грачаца и Ловињца. На тој територији су биле разбијене и растјеране све усташке и оружничке посаде и прекинута важна комуникација Грачац — Книн. Све усташке интервенције из Госпића, Книна и Доњег Лапца су одбијене. На Српском кланцу је, сутрадан, 28. јула, дочекан усташки аутобус и том приликом је убијено 12 усташа.

Непријатељ 30. јула 1941. напушта Доњи Лапац, тако да је то било прво ослобођено среско мјесто у Хрватској. А 28. јула 1941. била је ликвидирана усташка власт у с. Мазину, дан касније у с. Брувну (грачачки срез). Осмог августа у Тушићима, у с. Курјаку, у удбињском срезу, устаници нападају и пале усташки аутобус и убијају неколико усташа, а 3. августа ослобођен је Бунић (веће село у Кореничком срезу). Наредну ноћ отпочиње оружана борба у с. Дивоселу, на домак Госпића, а 5. августа протјерана је усташка посада и ослобођено је с. Медак и с. Плоче, итд. За неколико дана устанка било је ослобођено 7 општина и један срез. Било је избачено из строја око 100 непријатељских војника, а на страни устаника је пало око 20 бораца.

Дошло је и до обједињавања устаничких снага, тако да се 23. августа, ствара Штаб батаљона герилских одреда за Лику (командант Стојан Матић, а политкомесар Гојко Половина). Помоћ партијској организацији Лике и велики допринос дали су Марко Орешковић, Раде Кончар и Стипе Угарковић. Посебно су велику улогу одиграли комунисти из Војводине који су као колонисти били протјерани из мјеста гдје су живели, радили и школовали се.

Комунисти Лике су у борби против окупатора и њихових помагача устрајно указивали на издају бивше буржоазије и ранијих носилаца националних раздора и припрему устанка усмјеравали на заједничку борбу Срба и Хрвата за ослобођење земље. С обзиром на велики утицај усташке организације у Лици, посебно издајничког др-

жања клера, ХСС и Мачекове сељачке заштите, која се готово сва ставила у службу усташтва, ширење братства и јединства је било отежано. Значајан допринос братству и јединству био је долазак у Лику стотињак бораца Далматинаца, Хрвата који су били свјесни и добри партизански борци.

Карактеристично за прву фазу устанка је стварање многобројних сеоских одреда и стража, које међусобно нису биле баш најбоље повезане и само су се ад хоц обједињавале када се радило о неким већим акцијама. Зато је било потребно створити крупније јединице које ће бити покретљивије и спремне да дисциплиновано слушају команду и боре се ван својих села, општина и среза.

Изузимајући Батаљон герилских одреда за Лику, чије дејство се највише осјећало у лапачком и грачачком срезу и који се чешће прикупљао тамо одакле је долазила непријатељска опасност, односно офанзива на нашу слободну територију, имамо један од првих герилских батаљона „Велебит“, формиран 18. августа 1941. који је крајем септембра прерастао у I НОП одред „Велебит“. Он је такође био територијалног карактера, али се чешће и више снага могло концентрисати за већа борбена дејства. Обједињавање се врши и у другим срезovima, тако да се ствара Штаб удбињског сектора, затим Штаб герилских одреда за Кореницу и околицу. Крајем августа 1941. године оснивају се устаничке јединице у срезovima Бриње и Оточац (Скарама, Брлогу, Дабру и Горњем Крају).

Од босанских и личких устаничких снага, на граници, у долини р. Уне и рејона Кулен Вакуфа, формира се герилски батаљон „Слобода“. Први командант је био Мацука Филиповић, а политкомесар Ђоко Јованић. Од више мањих герилских одреда у зрмањској општини, који су више били оријентисани према Грачацу и Сјеверној Далмацији, формирана су два одреда. Командант једног је био Глишо Ћук, а политкомесар Илија Радаковић, а другог Милојко Ћук, а политкомесар Васо Шијан.

ПОРАЗ ПРВЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Изузетно буран развој устанка у Лици изазвао је јаче реаговање непријатеља, који је припремио снаге за већу офанзиву, усмјерену на најјаче устаничке снаге на тромеђи Лике, Босанске крајине и Далмације. Павелићева команда успјела је да на брзину прикупи своје разбацане снаге из Грачаца, Ловињца, Коњички пук из Загреба и походни батаљон из Вараждина. Све те снаге назване су Лички здруг, на чијем челу је био генерал Лукић. Бројао је око 5000 људи.

Лички здруг концентрисан на железничкој прузи Госпић — Ловињац — Грачац, кренуо је на нашу слободну територију 17. августа 1941. године у два правца. Један део снага је наступао правцем Ловињац — Горња Плоча — Ондић — Брувно, који се, послје мањих борби у Тушицама и Ондићу, спојио код с. Брувна са снагама које су наступале правцем Грачац — Брувно — Мазин — Д. Лапац. Народ се повлачио у збјегове у планину Чемерницу и Сулешевицу. Послје спајања снага у Брувну, непријатељ је формирао гонећи одред јачине око 500 војника, који дејствује преко Мазина, пл. Сулешевице, ка Бо-

ричевцу и Кулен Вакуфу. Већ истог дана, 19. августа, свих 500 Павелићевих војника упадају у устаничку засједу, организовану на путу између Боричевца и Кулен Вакуфа, у тзв. Пиштелској дрази. Обједињене снаге лапачке, дугопољске, сувајске и цветничке чете, јачине око 200 бораца, обухватиле су непријатељску колону по цијелој дубини. Гонећи одред био је потпуно разбијен. Том приликом убијено је око 200 непријатељских војника и 6 официра, а заплијењено је око 200 пушака, 7 тешких митраљеза и 11 пушкомитраљеза, доста муниције и другог материјала. Наши губици су били 2 погинула и 2 рањена бораца.

Дебакл Павелићеве војске у Пиштелској дрази била је до тада највећа побједа устаника у Лици и Хрватској, што је утицало на даљни полет и веће самопоуздање устаничких редова и даљну мобилизацију маса у НОБ. С друге стране, тај пораз је унио већу пометњу и панику у непријатељске редове. Окупатор губи повјерење у усташе и присиљен је да довлачи своје снаге и проширује своју окупациону зону.

ИТАЛИЈАНСКА РЕОКУПАЦИЈА ЛИКЕ

Као директна посљедица великих пораза снага НДХ против устаника дошло је 26. августа 1941. године до споразума Италијана и Павелића, по коме Италијани преузимају окупацију и сву одговорност у тзв. другој демилитаризованој зони која је обухватала цијелу Лику и дио Босанске крајине. Ту су Италијани преузели сву војну и цивилну власт и тако привремено окупирали слободну партизанску територију која је постојала мјесец дана.

Непријатељ је осјетио да између босанских и личких устаника постоји велика повезаност још од првог дана устанка, када с^а по договору, истовремено опалили прве устаничке пушке у Србу и Дрвару. Те устаничке снаге је повезивао познати шпански борац и ч^лан ЦК КПХ и ЦК КПЈ Марко Орешковић. Од личких, кордунашких и крајишких герилаца, Марко Орешковић је створио познату Дрварску бригаду, која у почетку није могла испољити јачи утицај на тако широку територију. Командант бригаде био је Љубо Бабић, а политкомесар Вељко Стојнић — познати предратни комуниста из Бања Луке. Непријатељ је хтио, успоставом своје контроле на граничној линији у долини р. Уне, да раздвоји личке и крајишке устанике.

Руководство устаничких снага уочило је ту непријатељску наміјеру, па је већ 1. септембра 1941. године на комуникацију више Кулен Вакуфа био упућен батаљон Слобода, јачине око 120 бораца. Већ у првом окршају погинуо је командант батаљона Маћука Филиповић. Али, батаљон је под командом комесара Ђоке Јованића разбио двије домобранске чете у с. Врточу (више Кулен Вакуфа) и том приликом било је убијено и заробљено око 121 домобранских војника и официра.

Уплашен великим успјехом устаника, непријатељ, ноћу 5/6. септембра 1941. године, покушава побјећи из Кулен Вакуфа и евакуисати цјелокупно становништво из града. Приликом повлачења усташе су као заштиту испред себе гонили жене и дјецу. Све им то није помогло. Главнина непријатељских снага из Кулен Вакуфа била је

у повлачешу уништена. Истовремено су лапачке устаничке снаге, под командом Стојана Матића, ослободиле многа гранична мјеста према Бихаћу. Тим акцијама осујећена је намјера непријатеља и поново је успостављена веза између устаничких слободних територија Босанске крајине и Лике.

Послије састанка Окружног комитета КПХ за Лику, у Д. Лапцу (11. IX), у с. Дреновачи формирана је прва летећа партизанска чета, која није била везана за одређену територију. У почетку је носила назив Летећи партизански одред Чапајев. Тај одред је био формиран од прекаљених бораца из Срба и околине и спреман да се бори под руководством КП на сваком мјесту и под најтежим условима. Већ 27. септембра летећи одред се, под командом Ђоке Јованића, пребацио преко Уне у позадину бихаћког усташко-домобранског пука, који је кренуо у офанзиву на нашу слободну територију из К. Вакуфа према Д. Лапцу. У с. Човци (више Кулен Вакуфа) Одред је успешно ликвидирао штаб пука на челу са пуковником Матагићем. И та Павелићева офанзива била је кратког даха. Успјели су преко Боричевца продријети до Доњег Лапца, стално нападани од устаника Д. Лапца, Мазина, Удбине и других мјеста, на узастопним линијама. Били су присиљени да се већ слиједећег дана из Д. Лапца повуку за Бихаћ, претрпјевши губитке од преко 100 мртвих и двоструко више рањених. У наше руке је пало доста плијена, па чак и једна исправна хаубица.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА У УСТАНИЧКИМ РЕДОВИМА

Италијански окупатори привидно нису учествовали у првим борбама између устаничких снага и војске НДХ, иако су усташе довели на власт, али су хтјели нашу територију анектирати или окупирати. Зато су подстрекивали Србе на борбу, правећи се, вештим демагошким паролама и поступцима, спасиоцима Срба од покоља усташа. Инсистирали су на враћању опљачкане сопске имовине, откопавали и сахрањивали, уз дужне погребне обреде, српске жртве, обећавали Србима власт у мјестима гдје су они били у већини итд. Уствари, хушкали су једне на друге, Србе и Хрвате. не би ли кроз њихову братоубилачку борбу успјели да се наметну и једнима и другима и одрже, са што мање жртава, своју владавину.

Италијани су, за такву политику, нашли упориште у одређеним дефетистичким круговима коју су сачињавали бивши политичари, трговци, официри, једном рјечју бивши режимски људи, који су сматрали да је ликвидацијом усташке власти у рејонима гдје живе Срби и спашавање од даљњих покоља, устанак завршио своју улогу. Они су сматрали да једноставно треба прихватити статус кво, односно прихватити реокупацију Лике и са окупатором сарађивати.

С обзиром на то да се, на Трмеђи, цјелокупни српски народ ди-гао на устанак, Италијани и њихови сарадници су сматрали да је потребно направити раслојавање устаничких редова и спријечити да устанак прерасте у антифашистички ослободилачки рат, усмјерен, у првом реду, против фашистичких окупатора и против свих њихових помагача. Преко книнског адвоката и сенатора Нике Новаковића — Лонга, великосрпски елементи покушавају се приказати као „спасиоци

српства". Они најприје инсистирају да окупатор дозволи исељавање Срба из Лике и Босанске крајине у Далмацију, одакле би лакше могли да их мобилишу у своју четничку војску, коју би могли формирати и наоружати италијански окупатори и ставити их у своју службу у борби против партизана. Преко братоубилачког рата, чији су у почетку били носиоци усташе, Италијанима су били потребни четници, да би угушили устанак и потпуно се наметнули и хрватском и српском народу.

Четници покушавају на све могуће начине да устаничке снаге истргну испод утицаја комуниста. Не презају да врше атентате и убиства најистакнутијих руководилаца НОБ-а. Убијају Марка Орешковића, Мићу Радаковића, Пекишу Буксана, Владу Церину, Бићу Кесића, Блишу Чука, Смиљу Покрајац и друге.

Бивши режимски људи, народни посланици, средски начелници, општински биљежници, официри, жандарми, трговци, као што су: Рађеновић, Кеча, Омчикус, Торбица, мајори Рашета и Оклопција и њима слични, покушавају да се са окупаторима споразумију о сарадњи и гурну у страну комунисте, натбројније и најсмјелије борце за слободу. Одлучно су ишли на колаборацију са окупатором и на тај начин извршили велику издају свога народа.

Један од првих разговора са представницима италијанских окупатора био је састанак на Отрићу 11. септембра 1941. године. У тим разговорима, у делегацији су прочетнички националистички кругови, који су исфорсирали и потписивање неке изјаве да се неће борити против италијанских окупатора. Тај састанак и разговор са нижим официрима италијанске војске није имао неког озбиљнијег ефекта и за устанике у Лици је био ништаван и није ни на шта обавезивао. Отрићки разговори били су сондирање терена за преговоре одржане нешто касније у Паћенима 26. септембра 1941. У тим преговорима учествовали су италијански генерали и бивши министар краљевске Југославије Нико Новаковић — Ланго и будућа четничка елита. Они су и потписали споразум.

Као слиједећи корак био је формирање четничког пука „Краљ Петар II" у Србу, а у Грачацу четничког пука „Вожд Карађорђе". Отпочео је бјесомучни притисак и насиље над свима онима који нису хтјели поћи њиховим путем и ускоро затварање и мучење породица које су имале неког свог члана у партизанима. Нешто касније, у прољеће 1942. године, заједно са Италијанима и усташама учествовали су у офанзивама на нашу слободну територију, пљачкали, палили партизанске куће и убијали и одводили у ропство сва жива бића на која су наилазили.

Италијански окупатори и њихови трабанти успјели су пасивизирати један дио устаничких маса и тиме отворити простор великосрпским четничким снагама за шире дјеловање. Та пасивизација и утицај на дио маса, нарочито се односила на насељена мјеста која су била ближа окупаторским гарнизонима и тамо гдје су се код појединих руководилаца НОП-а појавила лијева скретања. Тако је дошло до осипања у једном броју устаничких чета и одреда, нарочито у јужној Лици. Четнички пучеви су се појавили у грачачком, лапачком, а дјелимично у госпићком (Медак) и оточачком срезу.

КРИЗА УСТАНКА ИМАЛА ЈЕ ДУБЉЕ КОРИЈЕНЕ

Изузимајући партијске организације у Перушићу и Госпићу, које су формиране непосредно после првог светског рата, у Лици су се почеле масовније стварати партијске ћелије тек уочи другог светског рата (1939. и 1940. године). Стварање и ширење фронта левих прогресивних струја у Југославији било је условљено све већим приближавањем фашистичке опасности, агресије и продубљавањем све веће унутрашње кризе и притиска на радне масе у земљи. Јачим продирањем Партије на село, стварањем све масовнијег антифашистичког фронта напредних људи града и села, ишло се у сусрет судбоносним догађајима и инвазији фашизма на нашу земљу. Такав процес позитивно се одразио и на већу политизацију и диференцијацију сељачких маса, што није мимоишло ни Лику.

Али, уочи самог рата, у Лици су, у једва педесетак села, биле формиране партијске ћелије које су, по неким подацима и проценама, бројале око 240 чланова. Окружни комитет КП за Лику био је створен само 7 мјесеци пре априлског рата, а срески комитети мјесец—два прије окупације, тако да неки нису успјели ни да се честито конституишу, а камоли да испоље неки јачи политички и организациони утицај.

Младост личке партијске организације, која је учинила тек своје прве кораке, ниска идејно-политичка изграђеност већине њених чланова, изузимајући педесетак нешто изграђенијих комуниста, није омогућила Партији да изврши на личке сељачке масе неки већи политички утицај, нити да се јаче афирмише путем политичких акција. Неколико политичких манифестација на појединим мјестима говорило је само о томе да су учињени тек први кораци.

Поред почетних продора комуниста и прогресивних левих снага, Лика је у суштини остала на периферији великих друштвених догађаја и политичких потреса који су се догађали у земљи. Као јако неразвијено подручје, до Лике је долазио само ехо тих великих политичких битака. демонстрација и штрајкова, које су у већим центрима водили синдикати и Партија.

Даљни развитак личке партијске организације, који је свакако пошао узлазном линијом, био је прекинут априлским ратом и окупацијом земље у којој су фашисти заиграли крваво коло, завели невини терор и масовну ликвидацију становништва, међу којима су страдали и многи чланови КП, скојевци и други прогресивни и антифашистички оријентисани људи. Оцјену стања и степена политичке активности и организационе развијености личке партијске организације у периоду уочи рата, дао је Јаков Блажевић у свом реферату „Кријешавању организационог питања“ који је поднио на Другој окружној партијској конференцији за Лику, одржаној у Кореници од 17—21. маја 1942. године. У реферату те, између осталог печено:

„Тада још није било, осим изнимних случајева, на територији наше окружне организације таквих партијских организација које би стварно биле организатор и руководилац борбе маса. Већина наших партијских организација биле су изолиране групе изолираних секташа које су беспомоћно ишле на репу догађаја“.

Међу веома борбеним заговорницима оружане борбе налазило се доста скојеваца око којих се окупио цвијет младости, који су касније постали комунисти и чланови партијских руководства, партизански јунаци, познати бомбаши, командири, команданти и комесари, народни хероји, који су славу НОВ пронели далеко ван Лике. Многи су пали смрћу изузетно храбрих, за слободу и револуцију.

Али, у цјелини, ситуација је у почетку устанка била тешка, организоване свјесне снаге биле су малобројне, а требало је припремити народ да се туче не само против усташа него и против фашистичких окупатора и нових непријатеља који се испилио из устаничких редова — четничких издајника. У 80 одсто личких села није било партијских организација. Почетне тешкоће биле су огромне. Требало је проћи један кризни период од неколико мјесеци, да с[^], уз огроман организован рад, потешкоће преброде и да се пређе у нову фазу, квалитативно сасвим другачију, у фазу успона и наглог развитка револуције.

О тим проблемима и тешкоћама прве фазе устанка у поменутом реферату Јакова Блажевића између осталог се каже:

„У вријеме оружаног устанка Срба у Лици, наше партијске организације, осим у изнимним случајевима, нису успјеле одиграти улогу организатора устанка, иако су највећим дијелом те борбе започеле под вођством комуниста појединаца, који су били одсјечени од својих партијских руководства и који су према томе били изложени свим опасностима и грешкама несналажења у руковођењу борбом. . . Због тога су се многи Партији одани другови, па и читаве организације, потпуно изгубили, осјетили беспомоћни пред величином задатка и одговорности која је падала на њих, тер их је народ тражио за вође. . . Наша партијска организација осим у изнимним случајевима, не постоји, нити као организација дјелује на неослобођеном територију, нарочито у хрватским селима Лике. Дапаче, још нису активирани у хрватским селима оне партитске организације које су некада радиле. Па и на слободној територији Лике ни[^]е наша окружна организација задатак организације Партите у пуној мјери извршила. Голем је број ослобођених села у којима не постоји парти[^]ска организација, дапаче ни кандидатске групе или симпатизерски кружоци. . .”

КРИЗА УСТАНКА КРОЗ ОКРУЖНИЦУ БР. 1 И 3

О свим тим слабостима и грешкама говори и Окружница бр. 1 усвојена на састанку ОК КПХ за Лику одржаном у Д. Лапцу 11. септембра 1941. године, на коме је присуствовао и Владимир Поповић, делегат ЦК КПЈ и секретар Оперативног руководства ЦК КПХ. Наводимо само неке одломке те Окружнице која даје оцјене стања устанка и рада партијске организације у Лици. На примјер:

„Многи чланови, као и поједине партијске организације, у свим моментима нису се разликовали од грађанских и малограђанских политичара и организација. Они с[^] или побјегли или се легализовали тј. потпуно одвојили од народа, ппижељкујући спас и ослобођење од СССР-а и Црвене армије и на тај начин оставили масе саме себи. Било је и таквих случајева гдје су поједини чланови бремзали народни

устанак. . . Партијско руководство за Лику није одговорило својим задацима. . . сташе партијске организације у цијелости не задовољава. . . партијска организација није била у сташу да буде прави руководилац устанка већ се у већини случајева лажило на репу догађаја. Многи чланови среских и окружних руководства ишли су толико далеко да су водили преговоре са талијанским окупаторима по питању лажног држаша према окупатору, чиме су насели и упрегли се у кола италијанског фашизма. . . Рад с омладином био је потпуно занемарен. . . Организованог рада са женама може се рећи није ни било. . ."

Појава секташтва у партитским организацијама у Хрватској осуђује се и у Окружници бр. 3 ЦК КПХ од 30. септембра 1941. године у којој између осталог стоји: „ . . многи функционери, организације и чланови су се оријентирали на пролетерску револуцију и непосредно заузимање власти од стране пролетеријата. Та „литева“ секташка оријентација, која је дошла до изражаја у прогласу Штаба партизанских одреда за Лику и Кордун,¹ мопала је неизбјежно довести до сужавања масовне базе народноослободилачке борбе. . ."

Та „лијева“ опортунистичка опшентација на прескакање нужних етапа борбе довела је многе организације и другове до тога да фразирају о великим, у том часу неактуелним и неостварљивим плановима — звучним фразама: . . . „власт ће се за три дана ваљати на улици, а неће је имати тко да покупи. . ."

Међутим, мора се истаћи да, без обзира на мањи или већи ауторитет и способност локалних партитских организација и појединих комуниста, без обзира на њихову бројност, углед КПЈ и у личким масама био је велики, далеко већи него што би се то могло изразити у бројности организације и њеном политичком и организационом дјеловању. Лички сељаци, који су већином радили на сезонским пословима и грађевинским радовима широм Југославије, знали су за демонстрације, штрајкове које су водили синдикати и Партија, повремено читали летке итд. Таквих сељака, полупролетера, било је у Лици 1941. године по једној апроксимативној процјени 500—600.

Огроман ауторитет КПЈ и њен позив на устанак био је пресудан и тамо гдје није било комуниста. Општепознато је било да су комунисти једини остали са народом, позивали га и припремали за устанак. Не треба заборавити заразан утицај примјера покретања устанка под вођством комуниста у Србиту и Црној Гори, гдје је устанак почео 2—3 седмице раније. Не треба испустити из вида и чињеницу да је учешће Совјетског Савеза у рату против фашизма, у савезу са Енглеском (САД су ступиле у рат тек децембра 1941) био гаранција да НОБ има перспективу коначне побједе. То је такође допринело подизању угледа комуниста у масама.

Све су то били објективни Фактори који су у масама уздизали углед и повјерење у Партију. Снага свих тих потицаја обично ломиле просторну удаљеност. Свјест маса и неодложна потреба да се изађе из веома тешке ситуације у којој те наше народе ставио окрутни фашизам, дјеловала је као објективни фактор, присутан на сваком мје-

¹ Тај штаб је створен на иницијативу Марка Орешковића септембра 1941. Није се успео потпуно оформити нити дејствовати.

сту. Често је било потребно да један напредан и угледан човјек покрене масе и да оне крену у устанак. Познато је да су поједине спонтане оружане акције, обично, престале и угасиле се, уколико им на време нису стали на чело комунисти и дали јој политички смисао, одлучност и доследност.

ОШТРИ КРИТИЧКИ ПРИСТУПИ ЗАНЕМАРИЛИ ВЕЛИКЕ УСПЕХЕ

Оцјене Окружнице бр. 1 донесене на, после окупације, првом састанку ОК КПХ за Лику у Д. Лапцу, биле су веома критички интонирани, што се може разумјети када се узме у обзир дотадашњи стил и начин руковођења у Партији у илегалним условима. Веома критичке оцјене се односе у првом реду на организационо-политичко стање и рад партијских организација у Лици. Истиче се: разбијеност партијских организација, недовољна њихова повезаност са руководством, указује се на појаве бесперспективности комуниста и њихову изолованост у условима окупације и фашистичког терора, несналажење у припремном периоду и после дизања устанка, истичу се појаве опортунизма и преговарања са Италијанима итд.

Све те оштре критике, које су недвојбено биле донесене и под утицајем критичког става В. Поповића, без обзира на претеривања у изношењу појединих неуспеха и негативности, те оцјене су у основи одражавале слабости које су постојале у раду партијских организација Лике. Али се мора тзметити да Окоужница недовољно објективно оцјењује велике успјехе устанка у Лици, посебно у јужној Лици, гдје су у нешто ширем појасу готвег тока обте стране р. Уне. нанесени Павелићевој војсци такви ударци, да је италијански окупатор био приморан да реокупацијом Лике спасава НДХ.

Устанак у Лици је био први масовни наоодни устанак у Хрватској који је постигао велике војне и политичке резултате, уливао перспективу и био подстрек другим за развијање устанка. Став изнесен у Окружници није одражавао право стање устанка нити је истакао и недовољну улогу и присутност у тим устаничким догађајима и ОК, што је објективно условило и појаву таквих грешака и слабости, несналажења и одређених сукоба коте су имале свога одраза на дубину почетне кризе устанка.

Међутим, упркос таквих оцјена, хисторијска је чињеница да је личка партијска и скопевска организација V опужаном устанку, упркос своје младости, неискуства и недовољне идејно-политичке и организационе изграђености, постигла блиставе успјехе који су превазишли свака очекивања.

Морало се из почетка кризе изаћи. Оштрина критике није могла замаглити постигнуте почетне резултате оружане борбе, нити је у пракси могла значити генерализацију неуспјеха. Оштра комунистичка критика и максимално постављање задатака које је вјеројатно дати тренутак изискивао, имали су велику мобилизаторску улогу у редовима Партије и устаничких снага, које су располагале са довољно енергије и људског потенцијала да наставе борбу до побједоносног завршетка.

Треба рећи да су основне грешке, слабости и тешкоће које су биле раније испољене до краја 1941. године, односно пролећа 1942. године, у принципу превазиђене. Било је потребно нешто више времена да се партијска и скојевска организација омасови, створе масовне организације НОП-а, да се учврсти и више осјети утицај Окружног комитета на целокупно! територији Лике и испољи већа помоћ ЦК КПХ. Све се то повољно одразило на успјех по свим линијама рада и борбе.

ПОВЕЗИВАЊЕ И ЈАЧАЊЕ ОРГАНА БОРБЕ

Слабости партизанских снага у првој фази устанка огледале су се у томе што сеоске чете и одреди нису били довољно повезани, нити су били спремни и способни да превазиђу територијалну ограниченост и да се лако и брзо окупе у неку већу акцију, посебно у борби против Итдлијана. Да би се превазишао систем сеоских чета и партизанских стража и створила већа, јача и покретљивија борбена јединица, морали смо имати јасну оријентацију и учинити додатне напоре да се то створи. Било је потребно чврсто организовати позадину, створити у сваком селу масовне организације као што су: Народни фронт, АФЖ, Антифашистичку организацију омладине, сеоске НОО, јачати и ширити партијску и скојевску организацију. Потребно је било све те организације вертикално повезати од општине, среза до округа. Требало је створити и објединити војну организацију од стварања покретних партизанских батаљона, великих партизанских одреда, до војног руководства на нивоу Лике. Штаб батаљона за Лику није успио војно-политички наметнути се као команда за цијелу Лику. Његов утицај, како смо рекли, испољио се само у лапачком и грачачком сектору и на рубу удбињског среза.

У то вријеме привременог затишја вршила се припрема борбе са Италијанима. Али, припремала се и стварала четничка организација односно четничке јединице. Са њима смо се управо разишли и диференцирали по линији борбе против окупатора и братства и јединства Срба и Хрвата. Тада је у Лици одржано неколико значајних савјетовања.

За даљи развој НОБ-а значајан је састанак Окружног комитета КПХ за Лику (одржан 11. септембра 1941. године у Д. Лапцу). Из њему је претресана ситуација у Лици и смлењен дотадашњи секретар ОК Јаков Блажевић. Дошло се до закључка да ОК није био на висини задатка. ОК није испољио довољно активности нити у вријеме окупације и припреме устанка, нити довољно утицала у вријеме устанка и кризе која је наступила. Није се испољио организован утицај и помоћ (изузимајући Марка Орешковића који је био члан ОК) тамо у југоисточној Лици гдје су оружане боје биле најоштрије, гибања маса највећа и диференцијација и утицај прочетничких елемената и италијанске обавештате службе нацисти. На чело ОК КПХ дошао је Раде Жигић (Блажевић је остао члан Комитета). Нешто прије овог састанка одржано је савјетовање руководећих кадрова са територије Тронеђе, односно Дрварске бригаде у Дрвару, да би потом било одржано познато савјетовање на Каменском (Пјешивица) 21. септембра

1941. свих војних делегата Лике. Одржано је затим, савјетовање војних и политичких руководилаца Лике, Кордуна, Баније и Горског котара и представника ЦК КПХ у Крбавици (почетком октобра 1941). На свим тим састанцима анализиран је дотадашњи развој НОБ, објашњен и истакнут значај борбе против фашистичких окупатора као главног непријатеља. Истакнута је и потреба да се од сеоских чета и водова прилагођених за одбрану села, отпочне процес формирања партизанских батаљона. Што је веома важно, оформљен је штаб групе НОП одреда за Лику (командант Владо Ћетковић, шпански борац, а политкомесар Шиме Бален). Најприје је био постављен за првог политкомесара Марко Орешковић који је убијен на прелазу из Лике у Босанску крајину у с. Очијеву 20. октобра 1941. године.

Крајем новембра 1941. године формиран је батаљон „Марко Орешковић“, а до краја године: лапачки батаљон „Стојан Матић“, коренички батаљон „Огњен Прица“, затим Брињска чета (1942. године ушла у састав приморско-горанских јединица). У том периоду су се наоружавали и постајали покретнији сва три батаљона I личног НОП одреда (батаљони „Велебит“, „Мирко Штулић“ и „Пекиша Вуксан“). До краја 1941. године постављене су биле организационе основе удбињског батаљона „Крбава“, грачачког батаљона „Гаврило Принцип“ (касније „Бићо Кесић“) и оточачког батаљона „Божидар Аџија“. Њихова војничка организација, наоружање, попуна људством и кадровима била је у основи довршена већ у јануара 1942. године.

Изузев батаљона „Марко Орешковић“, Јуришне чете и одређеног броја бораца из других јединица, нису тош сви борци били спремни да се боре против Италијана. Дobar дио оружја је остао по сеоским стражама и мањим територијалним одредима. Оружје које се налазило у новоформираним батаљонима није било употребљиво против окупатора. Тако је на савјетовању V Главном штабу Хрватске одржаном у Збијегу (на Кордуни) 12. децембра 1941. године оцијенио командант личке групе В. Цветковић. Тако је било све до краја 1941. године изузимајући спорадичне боје против Италијана које су се водиле у Прибудицу, Мекињару и Погледалу. Почетком 1942. године у Лици је било наоружаних око 1.800 бојаца. Да је било оружја могло се са слободне територије наоружати још око 4.000 бораца. Према једном извјештају ГШХ од 19. 2. 1942. године. у Лици је крајем 1941. године било око 1.575 пушака, 16 митраљеза, 74 пушкомитраљеза, једна хаубица и 2 брдска топа. У истом извјештају се говори да су борци по националности били претежно Спби. а да је било 200 Хрвата, 6 Словенаца, 5 Муслимана и 1 Италијан. На трећем савјетовању у ГШХ, одржаном половином априла 1942. године, изнесено је да је од 220 бораца Хрвата из личких јединица било око 70 из Лике, а остали су дошли из Далмације.

ОПШТИ РАТ ПРОТИВ ИТАЛИЈАНСКИХ ОКУПАТОРА

Преласку у општи рат против италијанске окупаторске војске претходиле су мање акције против Италијана које је водио партизански одред „Кик“. Под командом Милоша Узелца и Срђана Брујића, тај одред је извршио напад 27. 9. 1941. код Црне Власти (данас Горње Врхсвине) на италијанску колону. Исти одред је два дана касније, за-

једно са групом партизана из села Шкара, напао једну италијанску колону на мјесту Погледало више Коренице. Том приликом је убијено 11, а рањен 21 италијански војник. Као мјеру одмазде Италијани су запалили село Врело и један заселак у селу Залужници.

Почетком новембра 1941. године средњогорски сеоски партизански одред под командом Милоша Чанковића, напао је италијанску колону на простору између села Мекињара и Брештана, на комуникацији Удбина — Подлапача. Том приликом је убијено неколико италијанских војника, а двојица су била заробљена. У току ноћи ступио је у борбу и летећи партизански одред „Чапајев“. Непријатељ се пробио за Подлапачу, али је сутрадан са Удбине интервенисао један батаљон јачине од 500 војника из планинског пука дивизије „Ре“; Дошло је до борби на Црном Врху те је после неколико сати борбе, под притиском јаким непријатељских снага, дошло до нашег повлачења. Непријатељ је за одмазду убио неколико лица у селу Мекињару, а запаљено је и неколико кућа у Средњој Гори.

Послије претходних чарки код села Бијело Поље, дошло је до блокаде италијанског гарнизона у Кореници. У помоћ кореничком гарнизону по великом снијегу, стизале су италијанске снаге из Врховина у два наврата. У првом налету оставили су своју чету у Хомољачком кланцу која је сутрадан 1. јануара кренула према Кореници. На Погледалу, на преводу више саме Коренице, једна чета батаљона „Огњен Прица“ и један вод батаљона „Крбава“ водиле су тешку борбу и приморале непријатеља на предају. Заробљено је 125 непријатељских војника међу котима су била и 4 официра. Двадесет их је било убијено, а 10 рањено. Око 60 војника и 3 официра су успјели да се пробију у Кореницу. Непријатељ је покушао из Коренице да интервенише, али су га наше снаге које су блокирале Кореницу, вратиле на полазне положаје.

Другу групу која је кретала из Врховине према Кореници у јачини око 300 војника, на хомаљачком кланцу, дочекао је батаљон „Марко Орешковић“. Било те то ноћу 31. јануара 1942. године, када је заробљено око 95 непријатељских војника и официра, а убијено је око 50. На нашој страни је погинуо само један борац.

Напад на Кореницу извршен је 20. јануара, а поновљен је сутрадан. Напад није успио јер са добијеним појачањем, непријатељ је био неколико пута надмоћнији и вешто је организовао систем одбране. Наши су се били докопали првих зграда са јужне стране и болнице. У тим нападима наши су имали око 30 избачених бораца из строја. Али, у цијелој тој ситуацији било је најважније, у ствари, држати коренички гарнизон под блокадом, а тући непријатеља на отвореном простору, на прилазима Кореници.

Највећи дебакл Италијани су доживјели на Љубову 24. јануара 1942. године. Други батаљон партизанског одреда „Велебит“ под командом Јоце Његомира зауставио је италијанску колону јачине око 2000 војника која је кренула из Широке Куле преко Љубова за Кореницу. Резултат је био невјероватан. Десетоструко слабији противник нанио је непријатељу велики ударац. Наше снаге су непријатеља зауставиле, присиле да се врати назад. На бојном пољу су Италијани претрпјели велике губитке: 419 погинулих, рањених и заробље-

них војника и официра. Заплијењена су 2 тенка, 4 топа, 20 митраље-за и пушкомитраљеца, 200 пушака и другог материјала.

Кореница је деблокирана од стране јаких италијанских снага, до-вучених из Херцеговине и Словеније, тек 28. марта 1942. године.

Доњи Лапац је ослобођен 27. фебруара 1942. године. У њему се налазило око 230 италијанских војника из трећег батаљона 1. пука дивизије „Ре“ и нешто четника. У нападу је учествовао батаљон „Марко Орешковић“ (без једне чете), 2. чета батаљона „Огњен При-ца“ и једна чета Лапачког батаљона. Око 50 Италијана је погинуло, а сви остали су, заједно са официрима, били заробљени. Цјелокупно наоружање и опрема су пали у наше руке. Наши су имали 15 поги-нутих и 23 рањена. Погинуо је командант лапачког батаљона Стојан Матић, а теже је био рањен командант батаљона „М. Орешковић“ Ђоко Јованић.

Петог марта отпочео је напад наших снага на непријатељски гар-низон Срб. Нападали су батаљон „Марко Орешковић“ и три чете I крајишког одреда. Касније се нападу прикључила и 2. чета батаљона „Огњен Прица“. Срб су бранили, поред четника, 44. батаљон црних кошуља из дивизије „Сассари“. Непријатељ је стално притискао спо-ља од Отрића и тукао наше положаје јаком артиљеријском ватром. Тек 26. марта, ојачани 151. пук италијанске дивизије „Сассари“, ус-пио се пробити из устаничког мјеста Срба. Борбама око Срба, у ства-ри, су отпочеле прве борбе против четника војводе Ђујића. Срб је 27. марта био слободан. У борбама око Срба погинуо је народни хе-рој Бранко Владушић.

Непријатељ се из Коренице извукао 28. марта. Ослобођењем При-јебоја и Плитвичких језера, крајем априла 1942. године, створена је велика слободна територија у југоисточној и средњој Лици, са цен-тром у Кореници, која је добро повезана са слободном територијом Кордуна. Успјешне борбе против Италијана унијеле су велики полет у масама и довеле до мобилизације нових бораца. Поред Првог лич-ког партизанског одреда, формирана су средином априла, 2. лички партизански одред који је покривао котар Кореницу и Удбину (први командант био је Стеван Опсеница, а политкомесар Милан Баста) и 3. партизански одред, кога су сачињавали батаљони са котара Д. Ла-пац и Грачац (први командант је био Ђоко Јованић, а политкомесар Јосип Цази). Сви одреди су имали по 3 батаљона. Нешто касније фор-миран је 4. партизански одред на територији оточачког и перушић-ког среза у чијем саставу су била два батаљона „Б. Ација“ и „Матија Губец“, (командант је био Милан Бобић, а политкомесар Срђан Бру-јић). У првој половини маја 1942. године формиран су још: Први пролетерски батаљон Хрватске, Ударни батаљон и неколико технич-ких јединица и служби. Ова два батаљона, Први пролетерски и Удар-ни, заједно са батаљоном „М. Орешковић“, судјеловали су у саставу Комбинованог одреда у успјешним борбама на сузбијању четништва на тремеђи Лике, Босне и Далмације маја 1942. године. Тада је од бораца Зрмање и дијела кадрова из батал>она „М. Орешковић“ и „Бу-де Борјан“ формиран батаљон „Бранко Владушић“, који је ушао у састав јединица у Далмацији.

У исто вријеме батаљон „Б. Аџија и Брињска чета ослободили су хрватска села у оточком срезу Красно и Кутерево, чиме је отпочела борба за масовније ширење НОП-а у западној Лици. Тако је Лика по броју бораца, елитних партизанских јединица, наоружања, по великим борбама против усташа, италијанских окупатора и четника била једна од најјачих база НОР-а у Хрватској. Поткрај априла 1942. године из околине Дрежнице у Лику су прешли ЦК КПХ и ГШХ, најприје у Кореницу, а затим у Доњи Лапац, односно Каменско, Бијеле Потоке у Пљешевицу. Уз њих се кретала Официрска школа пресељена из Кордуна.

Друга окружна партијска конференција за Лику одржана је у Кореници од 17. до 21. маја. За секретара ОК је умјесто Раде Жигића (који је нешто касније отишао на дужност политкомесара VI личке дивизије) дошао поново Јаков Блажевић. Обновљене су старе и створене многе нове ћелије КП са укупно 340 чланова. Конституисани су свих осам среских комитета. Усмјерене су активности на ширење НОП-а у хрватским дјеловима Лике и ликвидацију четништва. Већ у првој половини 1942. године смо имали око 7.300 чланова Савеза омладине сврстане у организације од сеоских до окружног одбора. Исто тако се организација СКОЈ-а организовала по селима и по зертикали. Већ тада, половином исте године, формиране су омладинске чете (од којих 5 женских) које су, сем жетелачких акција, рушиле пруге, цесте, носиле рањенике, прикупљале и носиле храну војсци итд. Крајем 1941. године основан је и Окружни одбор АФЖ-а, а затим њихови одбори у сваком селу. У вријеме прве окружне конференције АФЖ-а, која је одржана у Шаламунићу 15. 9. 1942. дјеловале су у Лици 203 одбора, са укупно 1.399 чланова. Почетком устанка формирају се и ппви органи власти, НОО, да би до краја 1941. године дејствовали у сваком ослобођеном селу и у многим неослобођеним селима Лике. Половином 1942. године постојало је у Лици 8 среских, 36 општинских и 254 мјесних НОО, 14 полулегалних и 4 илегална одбора. Крајем 1942. године одржани су избори и, на бази слободног гласања, конституисани на демократски начин, мјесни, опћински и срески одбори, а Окружни НОО за Лику је конституисан по завршетку четврте непријатељске офанзиве 25. марта 1943. године.

Пуне 4 године народноослободилачки рат трајао је у Лици и ниједан дио њене територије није остао нетакнут. У борби је учествовало око 25.000 људи, од којих 16.000 у оперативним Јединицама. За слободу је пало 6.079 бораца, а од фашистичког терора је убијено или од посљедица заробљавања умрло 16.535 лица. (Од тога је 3.566 умрло од тифуса.) Укупно са палим борцима Лика је дала 22.614 жртава. Двије трећине Лике те било потпуно разорено, јер је спаљено 35.019, а разорено 3.425 кућа и господарских кућа. Опљачкано је 78.308 крупне и 300.782 грла ситне стоке и знатне количине других добара. Лика је из рата изашла опустошена, али са моралном чврстином и мотивираношћу њеног становништва да се прихвати обнове попаљених села и разорене привреде.

Милан Баста